

# ἩΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ἑβδομος

Συνδρομὴ ἑτήσια: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.— Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους καὶ εἶνε ἑτήσια.— Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

14 Ἰανουαρίου 1879

ΠΑΝΟΜΟΙΟΥΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ  
ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ ΦΑΒΙΕΡΟΥ

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝ ΦΑΒΙΕΡΟΣ

καὶ ὁ τακτικὸς στρατὸς ἐπὶ ἐπαναστάσεως.

Κύριε διευθυντὰ τῆς «Ἡστίας»,

Πολλάκις μοι ἐξεφράσατε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ σκιαγραφῆσω τὴν περίοδον τοῦ βίου τοῦ Φαβιέρου, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαναστάσειν ἀγωνισθέντος τακτικοῦ σώματος· ἀλλ' ἐδίσταζον νὰ ἐκπληρώσω ἐπιθυμίαν ἐκφράζουσαν εὐγνωμοσύνην Ἑλλήνων πρὸς φιλέλληνα μὴ μοχθήσαντα ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Διότι εἶναι ἀδύνατον γράφων τις περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου νὰ παρέλθῃ ἐν σιωπῇ τὴν συστηματικὴν ἀντίπραξιν τῶν πολεμίων τοῦ τακτικοῦ στοιχείου καὶ τοὺς μύθους οὓς οὗτος κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος καὶ νὰ μὴ δώσῃ οὕτως ἀφορμὴν δυσάρεστον εἰς λογομαχίαν ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ, ὡς συνέβη, ὅτε ἐν τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ τελεσθέντι μνημοσύνῳ, ἅμα ἀνηγγέλθη ὁ θάνατός του, προσκληθεὶς ἐμνημόνευσα ὀλίγα τινὰ τοῦ βίου του, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ τακτικοῦ σώματος. Ἄλλ' ἤδη ἀναγκασόμενος ν' ἀντικρούσω τὴν κατὰ τοῦ σώματος τούτου, ὑπὲρ οὗ τοσοῦτον ἐμὸχθησεν ἐκεῖνος, ἐκτοξευθεῖσαν βλασφημίαν, ἐπομένως καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, θὰ εἶπω καὶ αὐθις ὀλίγα τινὰ ὑπερασπιζόμενος τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τούτου φιλέλληνος, ὡς καὶ τὴν μνήμην τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ ἀγωνισαμένων. Ἡ δοθεῖσά μοι ἀφορμὴ εἶναι ἡ ἐξῆς·

Τέκνα τῶν μὴ ὑπαρχόντων ἤδη ἐν τῷ βίῳ ἀγωνιστῶν τοῦ στρατοῦ τούτου μοι ἐπέδειξαν μετὰ πολλῆς βαρυθυμίας καὶ ἀγανακτήσεως τὸ 152 φύλλον τῆς Ἡστίας, ἐν ᾧ περιέχεται ἀπόσπασμα ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ Καραϊσκάκη,

ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας κ. Κ. Παπαρηγοπούλου φιλοπονηθείσης, ἔχον ὡς ἔπεται· «Ὁ Καραϊσκάκης εἶχε βεβαίως μεγάλα ἐλαττώματα, ἰδίως ὀλίγην περὶ τοὺς λόγους, καὶ ἐνόησε περὶ τὰς πράξεις σεμνότητα, τὴν μέχρι τέλους τοῦ σταδίου αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον παραμείνας, καὶ εἰλικρινῆ ἀποστροφὴν πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον. Ἀμφότερα ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ βίου· τὸ δὲ τελευταῖον, ἡ μικρὰ δηλαδὴ ὑπόληψις, ἣν εἶχε πρὸς τὸν τακτικὸν στρατόν, οὐ μόνον ἐξηγεῖται, ἀλλὰ καὶ δικαιολογεῖται.» Ἐξηγεῖ δὲ καὶ δικαιολογεῖ ὡς ἐξῆς τὸ κατ' αὐτὸν τὸν καθηγητὴν ἐλάττωμα τούτου· «Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τὸ τακτικὸν μας ὑπῆρξε τοσοῦτον εὐάριθμον καὶ ἀτελῶς ὀργανωμένον, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ὡς πρόσκομμα μᾶλλον ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ὄργανον πολεμικὸν ἐπιτήδειον· ἡ σύμπραξις τῶν δύο στοιχείων συνεπήγετο ἄπειρα ἀτοπήματα, καὶ ἐπειδὴ ἔδει νὰ ἐνδώσῃ τὸ ἕτερον, φυσικώτατον ἦτο νὰ προτιμηθῇ ἐκεῖνο, δι' οὗ ἐπὶ τέλους κατωρθώθησαν οἱ μεγαλύτεροι τοῦ ἀγῶνος ἄθλοι.»

Βεβαίως, οὔτε ἡ περὶ τῆς ὀλίγης τοῦ Καραϊσκάκη σεμνότητος περὶ τε τὰς φράσεις καὶ τὰς χειρονομίας γνώμη τοῦ συγγραφέως παρέχει ἀφορμὴν ἀγανακτήσεως εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀγωνιστῶν τακτικῶν, οὐδὲ ἡ ἕτέρα περὶ τῆς πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον ἀποστροφῆς ἐκεῖνου καὶ ὀλίγης ὑπολήψεως πρὸς τὸν τακτικὸν στρατόν· οὐχ ἥττον θὰ ἐξετάσω ἐν ὀλίγοις ἐὰν ἀμφότεραι αὐταὶ αἱ γνώμαι εἶναι πορίσματα βεβαίας κρίσεως καὶ μελέτης, ἵνα ἐκτιμηθῇ κάλλιον ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ περὶ τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας τοῦ τακτικοῦ σώματος. Ἡ ὀλίγη σεμνότης τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἦτο ἐλάττωμα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀλλὰ προσὸν ἀναγκαῖον εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς· διότι οἱ ἄρματωλοι μόνον ἐξεφράζοντο καὶ ἐχειρονόμουν ἀσέμνως· οὗτοι δὲ μόνον εἶχον κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος τὴν φήμην ἀνδρείων καὶ ἐμπειροπολέμων, διὸ καὶ οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὀπλαρχηγοὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ τοὺς μιμηθῶσιν, ἄλλως διαφέροντες ἐκείνων κατὰ τὴν σεμνοπρεπῆ συμπεριφορὰν τῶν θὰ ἐμπαίζοντο ὡς λογιώτατοι καὶ ἀπειροπόλεμοι. Ἡ ἔλλειψις ἄρα σε-

μνότητος ἦτο πλεονέκτημα ἐν τῷ βίῳ τῶν στρατοπέδων καὶ εὐηρέσκει εἰς τὸν ἄτακτον στρατόν. Τὴν δὲ πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον ἀποστροφὴν, καὶ τὴν πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν μικράν, κατ' εὐφημισμὸν, ὑπόληψιν δὲν εἶχε μόνος ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλ' ἅπαντες σχεδὸν οἱ ὀπλαρχηγοί, ἰδίως δὲ οἱ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἅπας ὁ λαός, οἱ πλείστοι τῶν πολιτευομένων, πλὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, τῶν πολιτικῶν φίλων καὶ ὁπαδῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων. Τὰ αἷτια δὲ τῆς σχεδὸν κοινῆς προλήψεως καὶ διαθέσεως δυσμενοῦς κατὰ τοῦ τακτικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ τακτικοῦ σώματος ἦσαν ἡ πεποίθησις ἐπὶ τοῦ ἀτάκτου στοιχείου, διότι διὰ τούτου ἤρξατο ἡ ἐπανάστασις καὶ διὰ τούτου ὑπεστηρίχθη καὶ προήχθη ὁ ἀγὼν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη· ἔτι δὲ ἡ ἀγνοία τῆς ὑπεροχῆς τοῦ τακτικοῦ στοιχείου, διότι, τὸ πρὸ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Φαβιέρου τακτικὸν σῶμα, ἐξ ὀλίγων ἑκατοστυιῶν συμποσούμενον, ἦτο ἀνεπαρκὲς εἰς ἀπόδειξιν τῶν πλεονεκτημάτων τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Οὐχ ἦττον συνέτεινον εἰς τὰς δυσμενεῖς κατὰ τοῦ τακτικοῦ στοιχείου διαθέσεις, ὁ περιορισμὸς τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας διὰ τῆς πειθαρχίας, παραβαλλόμενος πρὸς τὴν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ ἀτάκτου στρατιώτου, ἡ πενιχρότης καὶ ἀπλότης τοῦ ὀπλισμοῦ καὶ τοῦ ἱματισμοῦ τοῦ τακτικοῦ στρατιώτου πρὸς τοὺς ἐπιδεικτικούς τοῦ ἀτάκτου. Ἀλλ' ἡ μὲν ἀποστροφή ἴσως παρέμεινε τῷ Καραϊσκάκη μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ ἀγῶνος διὰ λίαν εὐνόητον αἰτίαν, καθότι δηλαδὴ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ τακτικοῦ στοιχείου θὰ ἦτο ἡ ἐξασθένεισις τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως, ὑποστηριζομένης ταύτης ὑπὸ ἰσχυροῦ τακτικοῦ στρατοῦ· δὲν ἔχει ὅμως οὕτω καὶ ὡς πρὸς τὴν περιφρόνησιν, ὡς θέλω ἀποδείξει καὶ πείσει, ὡς ἐλπίζω, τὸν καθηγητὴν περὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἀρχομαι δὲ ἀπὸ τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τοῦ Ἰβραήμ πασσαῦ, καὶ τῆς συνεπειᾶ ταύτης σπουδαίας αὐξήσεως καὶ διοργανώσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Φαβιέρου.

Μετὰ τὴν ἀποθίβασιν τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν πικρὰν πείραν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ τακτικοῦ στοιχείου κατὰ τοῦ ἀτάκτου, ἣν ἔλαβεν ὁ Καραϊσκάκης ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κρεμυδίου, ἔνθα ὁ ὑπὸ τοὺς ἔγκριτωτέρους ὀπλαρχηγούς ἐκλεκτότερος ἄτακτος στρατός, καίτοι πολυαριθμότερος, κατεπολεμήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων περιφρονουμένων πρότερον ὡς τακτικῶν, περιπλέον δὲ ὡς μικροσώμων, κακοσώμων, πονούντων τοὺς ὀφθαλμούς καὶ δούλων, ἀδικεῖ τις τὴν δξύνουσαν καὶ τὴν ἔμφυτον περὶ τὰ στρατηγικὰ εὐφυΐαν τοῦ στρα-

τηλάτου τούτου, ἀποδίδων αὐτῷ ἐπιμονὴν εἰς περιφρόνησιν, ἣ ἔστω καὶ μικράν πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν ὑπόληψιν· ἀποδείξεις δὲ τῆς ὑπολήψεως τοῦ μᾶλλον ἢ τῆς περιφρονήσεως τοῦ εἶσιν αἱ ἑξῆς. Μετὰ τὴν ἐκ Χαϊδαρίου ὑποχώρησιν τοῦ στρατοῦ ὁ μὲν Καραϊσκάκης ἐστρατοπέδευεν ἐν Ἐλευσίνι, ὁ δὲ Φαβιέρος μετὰ ὀλιγοήμερον διαμονὴν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει μετέβη εἰς Μέγαρα προβλέπων διενέξεις σπουδαίας μεταξὺ τακτικῶν καὶ ἀτάκτων, πρῶτον ἕνεκα τῆς ψυχρότητος ἐκείνων πρὸς τούτους ὡς ὑποχωρήσαντας καὶ μάλιστα ἄνευ προειδοποιήσεως, ἐναντίον τῶν συμπεφωνημένων ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἐκτεθέντων εἰς μέγαν κίνδυνον· καὶ δεύτερον διότι ἡ συστρατοπέδευσις τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ἀτάκτου παρεῖχεν ἀφορμὴν παραπόνων κατὰ τοῦ Φαβιέρου ἐκ μέρους τῶν τακτικῶν, τούτων μὲν τρεφομένων δι' ἄρτου μετ' ὀλίγου τυροῦ ἢ ὀλίγων ἐλαιῶν, τῶν δὲ ἀτάκτων ψνόντων ἀμνοῦς, καὶ ἀναπαυομένων ὑπὸ στέγην, ἐν ᾧ οἱ τακτικοὶ ἦσαν ἐν ὑπαίθρῳ ἐν ὥρᾳ θέρους. Ὅτε δὲ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός ὁ Καραϊσκάκης ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τὸν κατὰ τὴν Φωκίδα ἐχθρόν, ἔγραψε πρὸς τὸν Φαβιέρου λίαν φιλοφρόνως καὶ περιποιητικῶς περὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ· ἐκφράζων δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τὴν λύπην του διὰ τὸ ἐκ λάθους ἀτυχεστάτου συμβάν κατὰ τὴν ἐκ Χαϊδαρίου ὑποχώρησιν, παρεκάλει αὐτόν, ἵνα μετὰσχῃ τῆς μελετωμένης ἐκστρατείας. Ὁ Φαβιέρος πρὸς ταῦτα ἀπήντησεν, ὅτι προθύμως θὰ ἐδέχετο τὴν πρότασιν, ἐὰν δὲν ἀνελάμβανε βαρεῖαν εὐθύνην ἐκστρατεύων ἐὰν δὲν ἔχῃ ἕκαστος τῶν στρατιωτῶν ἐντὸς τοῦ σάκκου ἄρτον ἱκανὸν διὰ τέσσαρας ἡμέρας. Τοῦ Καραϊσκάκη ὅμως μὴ δυνηθέντος νὰ δώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ἀλλὰ μόνον, ὅτι ὁ τακτικὸς στρατὸς πρῶτος θέλει λαμβάνει τὸ σιτηρέσιόν του, ὁ Φαβιέρος ἔγραψεν ὅτι ἐπιμένει εἰς τὴν αἰτησίαν του, καίτοι βεβαίως ὦν ὅτι δυσχερῆσται τοὺς τε ἀξίωματικούς καὶ στρατιώτας λησμονήσαντας τὸ παρελθὸν καὶ ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Ὁ Φαβιέρος ὅμως ὡς ἀρχηγὸς ἀδυσπίσται ὄχι βεβαίως εἰς τὸν Καραϊσκάκη, ἀλλὰ εἰς τὴν ἑλλείψιν ὑποταγῆς τοῦ ἀτάκτου στρατιώτου πρὸς τὸν ἀρχηγόν του, ὅταν ἡ διαταγὴ τούτου ἀπῆρσεν εἰς ἐκείνους. Ἡ ἀλληλογραφία αὕτη, ἐρωτῶ, ἀποδεικνύει τὴν περιφρόνησιν τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὸν τακτικὸν στρατόν; Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα ἀπόδειξις τῆς ὑπολήψεως τοῦ πρὸς τοῦτον. Μετὰ τὴν εἴσοδον μέρους τοῦ τακτικοῦ σώματος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, τὸ ἕτερον στρατοπέδευον ἐν Πειραιεῖ ἐτάττετο πάντοτε ἐγγύτερον τοῦ ἐχθροῦ, ὅτε ἦτο οὗτος τοποθετημένος ἐπὶ ἐδάφους ὁμαλοῦ, ὅτε δὲ ἐπρόκειτο νὰ καταληθθῇ θέσις ἔτι ἐγγυτέρα ἐν νυκτί, εἰς τὸ σῶμα τοῦτο ἀνέθετον ὁ Καραϊσκά-

κως τὸ ἔργον· τὴν πρωίαν δὲ βλέπων αὐτὸ περικερακωμένον ἐν τῇ δρισηίᾳ θέσει, τὸ ἐπήναι καὶ τῷ ἔδῳρει ὀλίγα χρήματα, ἵνα γευματίση ἀφθόνως τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἐκ τούτων δὲν ἐξάγεται βεβαίως ὅτι περιεφρόνει τὸ τακτικὸν σῶμα ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλὰ τούναντίον, ὅτι εἶχαν ἱκανὴν πρὸς αὐτὸ ὑπόληψιν διὰ τὴν πειθαρχίαν του, καὶ τὸ ἡγάπα μάλιστα, ὅτε τοῦτο ἦτο ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, ὡς λίαν χρήσιμον εἰς ἐκτέλεσιν τῶν πολεμικῶν σχεδίων του· ἐκτὸς ἐὰν ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας, βαθύτερα ἐξετάζων, ἀνακαλύπτῃ δυσμενεῖς διαθέσεις ὑπὸ τὴν φαινομένην ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην. Ἄλλ' ἐὰν οὕτως ἔχη, ἀναρμοδίως ἐχαρακτήρισεν αὐτὰς ὁ κ. Παπαροηγόπουλος ὡς ἐλάττωμα, ἔστω καὶ μέγα· διότι ἄλλως πῶς ἔδει νὰ χαρακτηρισθῶσι.

Μεταβαίνω ἤδη εἰς τὸ κύριον ζήτημα, τουτέστιν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐὰν, κατὰ τὸν καθηγητὴν τῆς ἱστορίας, τὸ τακτικὸν σῶμα ἐβλάψε μᾶλλον ἢ ὠφέλησε τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐγένετο πρόσκομμα εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ, ὡς αἰετὸς μετ' ἐκείνου συνέπραττεν. Ἀρχομαι δέ, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὸ σῶμα τοῦτο ὑξήθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φαβιέρου καὶ ἐγένετο σχετικῶς σπουδαία τακτικὴ δύναμις τοῦ ἀγῶνος. Μετὰ τὰς ἤττας τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὸ 1825, ἦτοι μετὰ τὴν ἐν Κρεμυδιῷ μάχην, ἣν παρκαλοῦθησαν ἡ ἄλωσις τῆς νήσου Σφακτηρίας καὶ ἡ τοῦ φρουρίου τῆς Πύλου, πανταχόθεν ἠγέρθη φωνὴ ὑπὲρ τῆς αὐξήσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος, ἐπιβάλλουσα σιγὴν εἰς τοὺς ἐκ συμφέροντος, ἢ φανατισμοῦ ἐναντίους. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος ὁ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ὑπέρμαχος τοῦ τακτικοῦ στοιχείου, ἔχων συναρωγὸν τὸν πρόεδρον τοῦ ἐκτελεστικοῦ Γ. Κουντουριώτην καὶ τοὺς προὔχοντας τῶν νήσων καὶ τῆς Πελοποννήσου, συνέταξεν, ὡς γενικὸς γραμματεὺς, νομοσχέδια περὶ αὐξήσεως τοῦ τακτικοῦ σώματος, ὁμοθυμῶς ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Βουλῆς, προσεκληθῆναι δὲ τότε ὁ Φαβιέρου, ὁ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀγωνιζόμενος ὡς ἀπλοῦς φιλέλληνας κατὰ τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν. Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου δὲ τοῦ 1825 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους τὸ τακτικὸν σῶμα διὰ τῆς σπανίας δραστηριότητος τοῦ ἀρχηγοῦ του καὶ τοῦ ἀκαμάτου ζήλου του, μαχομένου κατὰ παντοίων προσκομμάτων, ὑξήθη ἐκ 300 εἰς 3000 καὶ ἐπέκεινα μετ' ἀναλόγου ἰππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ Αἰγαιοπελαγιδῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐτεροθρόνων, δραμόντων πανταχόθεν τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ τῆς Εὐρώπης, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγοι ἦσαν σπουδαῖαι καὶ εὐπατρίδαι· διότι ἀτυχῶς οἱ πλεῖστοι τῶν προὔχοντων, ἰδίως τῆς

Πελοποννήσου, ὑποσχεθέντες εἰς τὸν Φαβιέρου τὴν κατὰ τὰς τῶν υἱῶν των, ἵνα πεισθῇ καὶ ἀναλάβῃ οὗτος τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τακτικοῦ σώματος, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὴν ἐκτελέσωσιν, ἕνεκα τῆς ἀντιπαθείας, ἣν εἶχον οἱ υἱοὶ των κατὰ τῆς ἐνδυμασίας, τοῦ ὄπλισμοῦ καὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ τακτικοῦ στρατιώτου. Τὸ παράδειγμα δὲ τούτων ἦτο ἐπόμενον ν' ἀκολουθήσωσι καὶ οἱ νέοι τῶν κατωτέρων τάξεων. Ἔνεκα τούτου ἦτο μικρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πλείστων ἐκ τῶν κατοίκων εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς τακτικῆς δυνάμεως, εἰ καὶ εἶχεν ἀπολέσει ὁ ἀτάκτος στρατὸς τὸ γόητρόν του, ὑπέφερε δὲ ὁ τόπος ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιτροπῆς τῶν ὀπλαρχηγῶν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ἀδιαφορία αὕτη, ἣ ἐπιρροὴ αὕτη, τὸ πολιτικὸν συμφέρον τινῶν ἀπεμάκρυναν ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ ἐξησθένησαν τοὺς συνηγόρους τοῦ τακτικοῦ στοιχείου. Οὕτως ἐγκαταλειφθεὶς ὁ Φαβιέρου εἰς μόνας τὰς φιλελληνικὰς ἐξ Εὐρώπης ἀλλ' ἀνεπαρκεῖς χορηγίας πρὸς συντήρησιν τοῦ τακτικοῦ σώματος, καὶ ἐπιθυμῶν ν' ἀποφύγῃ τὰς ἀντενεργείας τῶν πολεμίων του, συνέλαβε τὸ σχέδιον ἐκστρατείας κατὰ τῆς Εὐβοίας, ὑποκειμένης ἔτι ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ δυναμένης νὰ διαθρέψῃ τὸν στρατὸν του. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο παράτολμον ἕνεκα τῆς πρὸς ἐπιτυχίαν ἐλλείψεως τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ προσωπικοῦ καὶ ὕλικου, ἀλλ' ὑπηγορεύθη ὑπὸ τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῶν ἀντενεργειῶν εἰς ἃς εὐρέθη τὸ τακτικὸν σῶμα. Προσθετόν δὲ ὅτι καὶ αἱ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν φρουρίων τῆς νήσου καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ τῶν διαθέσεων τῶν κατείκων ἐλλήνων πληροφοροῖαι πρὸς τὸν Φαβιέρου ἦσαν λίαν πεπλανημέναι. Ἔνεκα τούτου ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀπέτυχεν.

Ἐρωτῶ ἤδη, καίτοι ἀποτυχῶν, κατὰ τί ἐβλάψε τὸν ἀγῶνα ὁ τακτικὸς στρατὸς καὶ ὁ ἀρχηγός του, ἢ μᾶλλον οὗτος; Δὲν ἀπησχόλησε τὰς τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις ἐπὶ τινα χρόνον; Δὲν ἀπώλεσεν ὁ ἐχθρὸς ἱκανοὺς ἀνδρας, ἵνα ἀποδιώξῃ τὸν τακτικὸν στρατὸν ἐκ τῆς νήσου; Δὲν κατηνάωσε καὶ χρήματα καὶ πολεμφοῦδια, ὧν ἡ προμήθεια ἦτο δυσχερὴς; Δὲν ἐβράδυνεν οὕτως ἢ κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκστρατεία τοῦ Κιουταχῆ, ἀσχολουμένου τοῦ Ὁμερ πασᾶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Εὐβοίας;

Ἐν τῇ συμπράξει του μετὰ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ τὸ τακτικὸν σῶμα ἐν Χαϊδαρίῳ κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἐχθροῦ ἔφοδον, ἀπεδιώξεν αὐτὸν ἐκ τῆς θέσεως, ἣν εἶχε καταλάβει πρὸς τὰ δεξιὰ τῶν τοῦ ἀτάκτου περιχαρακωμάτων, ἀλλὰ δὲν τὸν κατεδιώξε μακρὰν τοῦ στρατοπέδου κατὰ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ, μὴ συγκατατεθέντων τῶν ἀτάκτων σωματίων διὰ τὸν φόβον τοῦ ἰππικοῦ, ὑπερασπιζομένου τὴν ὑποχώρησιν. Τὴν ἐπαύριον ἐπιτεθέντος αὐτοῦ τοῦ

ἐχθροῦ τὸ τακτικὸν σῶμα προέβη καὶ συνεπλάκη μετ' αὐτοῦ, τῶν ἀτάκτων πυροβολούντων ἐκ τῶν θέσεων των, ἀλλ' ἀπεκρούσθη· οἱ δὲ Τούρκοι καταλαβόντες θέσιν ἀπέναντι τοῦ στρατοπέδου περιεχαρῶθησαν. Ἡ ἡμέρα ὅλη διήλθε δι' ἀψιμαχιῶν καὶ ἐπιθέσεων ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, ἀποκρουσθεισῶν ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ σώματος καὶ τῶν ἀτάκτων. Περὶ τὸ ἑσπέρας, πολεμικοῦ συμβουλίου συγκροτηθέντος, συμφωνήθη μεταξύ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τοῦ Φαβιέρου, ὅπως τὸ μὲν τακτικὸν ὡς καταπεποιημένον καὶ πολὺ παθὸν καταλάβῃ ἅμα ἐπέλθῃ ἢ νύξ τὰς περιβολὰς τῶν ἀτάκτων, οὗτοι δὲ ἐπιπέσωσιν αἴφνης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἐνῶ τὸ τακτικὸν σῶμα ὑποδιαίρεθὲν εἰς μικρὰ ἀποσπάσματα εἰσῆρχετο εἰς τὰς περιβολὰς τῶν ἀτάκτων, καὶ πρὶν ἢ καταλάβῃ τὰς ὀρισιμένας θέσεις, εὗρεν αὐτὰς ἐγκαταλελειμμένας, εἶδε δὲ ταύτοχρόνως τοὺς μὲν ἀτάκτους ὑποχωροῦντας, τοὺς δὲ Τούρκους ἐπιπίπτοντας κατὰ τῶν περιβολῶν· τότε ὑπεχώρησαν καὶ οἱ τακτικοὶ ἄνευ μεγάλης ζημίας, ἕνεκα τοῦ σκότους τῆς νυκτός. Ἐκ τοῦ περιστατικοῦ δὲ τούτου ὑπελήφθη, ὅτι ἐν τῷ σχεδίῳ, ὅπερ ἀπεφασίσθη ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ, ὑπῆρχεν ἢ πρόθεσις τῆς ἐν ἀσφαλείᾳ ὑποχωρήσεως τῶν ἀτάκτων. Ἐν ᾧ πιθανώτατα αὕτη προήλθεν ἐκ παρακοῆς τούτων εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν, ὡς τοῦτο συνέβαινε πολλάκις. Οὕτω δὲ ἐδικαιολόγησε καὶ ὁ Καραϊσκάκης πρὸς τὸν Φαβιέρου τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο, ὅτε τὸν προσεκάλει νὰ μετάρχη τῆς κατὰ τοῦ Μουστάμπεη ἐκστρατείας. Ἐν τῇ συμπράξει τοῦ τακτικῆς μετὰ τοῦ ἀτάκτου, τὸ τακτικὸν κατὰ τί ἐγένετο πρόσκομμα; Ἐὰν σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦτο ἡ διάλυσις τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως, οὗτος δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἐν Χαϊδαρίῳ στρατοπεδεύσεως ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας τὸ πολὺ ἡμέρας ἔχοντος τοῦ στρατοῦ τροφάς, ἀλλὰ δι' ἄλλης ἐγγυήσεως πρὸς τὸ φρούριον θέσεως, ἢ ἐχούσης τοῦλάχιστον ἀσφαλῆ τὴν συγκοινωνίαν. Διὸ συνεβούλευσεν ὁ Φαβιέρου νὰ προχωρήσῃ ὁ στρατός, ὅτε ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρῃ, καὶ νὰ μεταβάλῃ θέσιν. Ἐὰν κατὰ τὴν συμβουλὴν ταύτην τὸ κίνημα ἀπετύγγανε, τότε ἢ συμπράξεις τοῦ τακτικοῦ σώματος θὰ ἐλογίζετο ἴσως εὐλόγως ὡς παραίτιος ἀτοπημάτων· ἀλλ' εὐτυχῶς ἢ ἀτυχῶς τοῦ Φαβιέρου ἢ προτροπῇ δὲν ἐγένετο παραδεκτὴ.

Ἀφ' οὗ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὁ Φαβιέρου ἀπειοιήθη νὰ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη κατὰ τοῦ Μουστάμπεη, ἐγένοντο ἀπόπειραι, ὅπως τὸ τακτικὸν σῶμα, ἐστρατοπεδευμένον ἐν Μεγάροις, λειποτακτοῦν μεταβῆ εἰς Ἐλευσίνα καὶ ἐνωθῇ μετὰ τῶν ἀτάκτων σωμάτων· τὸ ἱππικὸν παραπεισθὲν εἶχεν ἤδη ἄνευ τῶν ἀξιωματικῶν του ἐξέλθει τῶν Μεγάρων καὶ ὠδευσεν λίαν πρῶτ' πρὸς

τὴν Ἐλευσίνα, ὅτε ὁ Φαβιέρου συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν ἱππέων κατέφθασεν αὐτὸ καὶ τὸ διέταξε νὰ ἐπανεέλθῃ. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Φαβιέρου νὰ μεταβῆ εἰς Μέθανα, ὅπου ἦτο τὸ διαρκὲς στρατόπεδον τοῦ τακτικοῦ σώματος, καὶ τὸ καταφύγιον τῶν κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ του σκευωριῶν. Μετὰ τινα μικρὰν διαμονὴν προσεκλήθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις παρέστησεν αὐτῷ τὸ κατεπεῖγον τῆς ἀποστολῆς πυρίτιδος καὶ πυρολίθων ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὁ Φαβιέρου ἄνευ δισταγμοῦ ἀνεδέχθη τὴν ἀποστολὴν ταύτην, μετέβη ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Μέθανα, διέταξε τὴν ἐκλογὴν πεντακοσίων ἐβδομήκοντα μέχρις ἑξακοσίων ἀνδρῶν συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ λόχου τῶν Φιλελλήνων, καὶ παρέδωκεν εἰς ἕνα ἕκαστον, οὐδὲ τῶν ἀξιωματικῶν ἐξαιρουμένων, ἕνα σάκκον πυρίτιδος ἢ πυρολίθων· παρασκευασθεὶς δὲ οὕτως ἀπέπλευσε κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῶν Μεθάνων πρὸς τὸ Φάληρον, παραπλέον δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐν ὄψει τῆς Ἀκροπόλεως, μέχρις οὗ ἐπῆλθεν ἡ νύξ. Τότε ἀπεβιβάσθησαν ἅπαντες, ἀλλὰ πολὺ βραδέως, ἕνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν λέμβων καὶ τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως τοῦ πλοίου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, καὶ ἀφοῦ ἐδόθη διαταγὴ εἰς μόνην τὴν πρωτοπορίαν, ἐκ τῶν φιλελλήνων καὶ τῶν πυροβολητῶν συγκειμένην, νὰ γείμῃ τὰ ὄπλα τῆς, διότι αὕτη μόνη ἔφερε τοὺς πυρολίθους, ὠδευσαν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν κατὰ φάλαγγας, οὔσης τῆς νυκτός φωτεινῆς ὡς ἐν καιρῷ σελήνης. Ἦσαν δὲ ἐγγὺς τῆς πολιορκητικῆς τάφρου, ὅτε οἱ φύλακες ἐνόησαντες ἤρξαντο πυροβολοῦντες· τότε πανταχόθεν τῶν ἐχθρικών θέσεων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως ἐβάλλοντο παντοειδῆς σφαίραι· ἢ σύγγυσις ἦτο τοιαύτη ὥστε οἱ μὲν πολιορκηταὶ ἐνόμιζον ὅτι προσβάλλονται καὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἔξωθεν, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ὅτι γίνεται ἔφοδος. Οὗτοι ὅμως ἐξῆλθον τῆς ἀπάτης ἅμα τὰ τύμπανα δοθείσης διαταγῆς ἐσήμανον προσβολῆν, καὶ κατήλθον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς φάλαγγος διερχομένης τὴν τάφρον μετὰ μεγάλης δυσχερείας ἕνεκα τοῦ βάρους αὐτῆς καὶ τοῦ βάρους, ὅπερ ἔφερον οἱ ἄνδρες ἐπ' ὤμου· μετὰ τρεῖς πτώσεις ἐντὸς τῆς τάφρου ὁ Φαβιέρου ἠδυνήθη ν' ἀναβῆ αὐτήν. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἢ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰσόδος ἐξετελέσθη μετὰ τὴν τοῦ Γριζώτου μόλις πρὸ μὲνός εἰσελθόντος, καὶ μετὰ ἀπόπειραν ἄλλου ἀτάκτου σώματος· ἔκτοτε ἐδιπλασιάσθη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ ὀχύρωσις τῆς τάφρου καὶ ἐνισχύθη ἢ φρουρήσις αὐτῆς. Ὁ Φαβιέρου εἶχεν ἀναδεχθῆ τὴν ἐφοδίασιν τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπὸ τὸν ἕρον ὅμως νὰ ἐξέλθῃ μετὰ δύο ἡμέρας. Ἄλλ' ἅπαντα ἢ φρουρὰ καὶ ἰδίως οἱ δημογέροντες Ἀθηναῖοι, ἐναντίοι ὄντες εἰς τὴν ἐξοδὸν τῶν τακτικῶν, ἐματαίωσαν τὰς πρὸς τοῦτο τρεῖς ἀ-

ποπειρίας τοῦ Φαβιέρου, κατὰ τῆς τρίτης δὲ ἀναφανδὸν ἐκηρύχθη τὸ ἀθηναϊκὸν σῶμα μετὰ τῶν δημογερόντων. Διττῶς ἠγωνίσθησαν οἱ τακτικοὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἄνευ μὲν συμπράξεως μετὰ τῶν ἀτάκτων εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μετὰ δὲ τῶν ἀτάκτων ἀφου εἰσῆλθον φρουροῦντες καὶ οὗτοι. Κατὰ τί ἄρα ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἐβλαψαν τὸν ἀγῶνα; τίνα δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει προῆλθον ἀτοπήματα, ὥστε ἀντὶ ὤφελείας ἐγένοντο πρόσκομα, κατὰ τὸν καθηγητὴν τῆς ἱστορίας; Ἡ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰσοδος μετὰ σάκκων πυρίτιδος φερομένου ἐπ' ὤμων καὶ μετὰ ὄπλων κενῶν, ὅπερ προσέτι δὲν ἦτο ἱκανὴ προφύλαξις κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς ἀναφλέξεως, διότι αὕτη ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός, αὕτη μόνη, νομίζω, θὰ ἤρκει εἰς ἱστορικὸν μὴ φανατικὸν ἢ μὴ προκατηλειμένον κατὰ τοῦ τακτικοῦ ἐκείνου σώματος, ἵνα μὴ ἐκφέρῃ βλασφημίας, οἷας ἐξέφερεν ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Παπαρηγόπουλος κατ' ἀγωνιστῶν· διότι οὗτοι μετὰ καρτερίας ὑπέμειναν παντὸς εἴδους στερήσεις καὶ καουχίας, καὶ πρῶτος πάντων ὁ ἀρχηγὸς τῶν, καθ' οὗ μᾶλλον, ὡς αὐξήσαντος καὶ διοικήσαντος τὴν τακτικὴν δύναμιν τὴν κατὰ τὸν καθηγητὴν ζημιώσαν τὸν ἀγῶνα, ἀποδίδονται αἱ βλασφημιαὶ αὗται.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ Φαβιέρος συναγαγὼν τὸ σῶμα ἀπεσύρθη αὐθις εἰς Μέθανα, μόλις πορίζομενος διὰ χορηγιῶν φιλελλήνων ἐξ Εὐρώπης τὰ πρὸς διατροφὴν μόνον χρειώδη, ὅτε κατ' ἀγαθὴν τύχην παρουσιάσθη ἐπιτροπὴ ἐκ Χίων προτείνασα ἐκστρατεῖαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Χίου καὶ ὑποσχομένη πάντα τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα. Ὁ Φαβιέρος προθύμως ἀναδεχθεὶς τὴν πρότασιν, καὶ στρατολογήσας πρὸς ἐπικουρίαν τινὰς ἑκατοντάδας ἀτάκτων, ἐξ ὧν τινὲς ἦσαν Χῖοι ὑπὸ ὀπλαρχηγούς δευτερεύοντας, ἐπέβη ἐπὶ τῆς νῆσου, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν κατὰ τῆς ἀποβάσεως ἀντιστάμενον ἐχθρὸν ἐκ τακτικῶν καὶ Ἀλβανῶν ἀτάκτων, καὶ μετὰ τινὰς ἀψιμαχίας, ἐν αἷς ἠχμαλωτίσθησαν ἱκανοὶ Τούρκοι, ὧν οἱ πλεῖστοι Ἀλβανοί, ἔστησε πολιορκίαν κατὰ τοῦ φρουρίου. Καταλαβὼν δὲ τὸ πρῶσταιον, κείμενον ἐγγύτατα, ἀνήγειρε πυροβολεῖα ὀπισθεντα διὰ πυροβόλων καὶ ὄλων μικρὰς καὶ μεγάλης ὀλκῆς ἐν ὄλῳ δεκαπέντε· τῇ συμπράξει δὲ τῶν ἀτάκτων, ὑποκειμένων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Φαβιέρου ὡς μισθοδοτουμένων παρ' αὐτοῦ, ἢ πολιορκία προέβηκε τακτικῶς καὶ κανονικῶς. Ἐντὸς δὲ μηνὸς διὰ παραλλήλων κατεῖχτο ἤδη τὸ χεῖλος τῆς τάφρου, οἱ δὲ Τούρκοι δὲν ἡδύνατο νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν πυροβόλων ἐν ἡμέρᾳ. Μετὰ πολιορκίαν δὲ μηνῶν περίπου πέντε τὸ φρούριον θὰ παρεδίδοτο στερούμενον ἰδίως πολεμοφοδίων, ὅτε τουρκικὸς στολίσκος ἐξελ-

θὼν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Πύλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διέλυσε τὸν ἐκ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, ἀναγκάσας τὸν πολὺ ἀσθενέστερον πολιορκητικὸν στολίσκον ν' ἀποχωρήσῃ καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν Κανάρην ἐπιβαίνοντα τὸ πυρπολικὸν του, πρόθυμον πάντοτε ν' ἀγωνισθῇ ὀπου καὶ ὅπως τὸν προσεκάλει ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος. Τοσαῦτα ἡδύνατο καὶ ὅταν ἱκανῶς εἶχεν ἐξασθενήσει κατὰ τὸν ἀριθμὸν, τὸ κατὰ τὸν κ. Κ. Παπαρηγόπουλον ἀτελῶς ὀργανωμένον τακτικὸν σῶμα καὶ ὡς τοιοῦτον μὴ ὄν πολεμικὸν ὄργανον ἐπιτήδειον.

Ἄτυχῆς προσέτι εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰ συμπεράσματά του ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας, αἰτιολογεῖ τὴν κατὰ φαντασίαν προτίμησιν τοῦ ἀτάκτου στοιχείου κατὰ τοῦ τακτικοῦ, ἀποφαινόμενος ὅτι μετὰ τὰ ἀτοπήματα τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ συμπράξει τῶν δύο στοιχείων, φυσικὴ ἦτο ἡ προτίμησις ἐκείνου, δι' οὗ ἐπὶ τέλους κατωρθώθησαν οἱ μεγαλήτεροι τοῦ ἀγῶνος ἄθλοι. Ἀλλὰ τὸ ἄτακτον μετὰ τοῦ τακτικοῦ συνέπραξε μέχρι τῆς παραδόσεως τῆς Ἀκροπόλεως, οὐδαμοῦ δὲ ἄλλοθι ἢ ἐν μόνῃ τῇ ὑποχωρήσει τοῦ Χαϊδαρίου συνέβη ἀτόπημά τι, ἐκείνου δὲ αἰτία, ἀκάκως ἀφηγουμένου, ἦτο ἡ πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου ἀπειθεια τινῶν ἐκ τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν· τὸ ἀτόπημα δὲ τοῦτο ἐζημίωσε μόνον τὸ τακτικὸν σῶμα, αἵφνης καταληφθὲν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Οὐδεὶς ἄρα λόγος ὑπῆρξε σκέψεως περὶ προτιμήσεως ἐνὸς τῶν δύο στοιχείων ὡς μὴ δυναμένων ὁμοῦ νὰ συμπράξωσι, καὶ ὅτι τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἔδει νὰ προσφερθῇ ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου, εὐλόγως δὲ τὸ τακτικόν. Ταῦτα πάντα εἶναι πλάσματα φαντασίας, δυσμενῶς διακειμένης πρὸς τε τὸ πολύτλητον τοῦ ἀγῶνος τακτικόν, καὶ πρὸς τὸν διὰ τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν συντήρησίν του τοσοῦτον μοχθήσαντα ἀρχηγόν του, καλοῦντα τοὺς στρατιώτας παιδιά μου, καὶ ἀπαύστως ἐπαινοῦντα αὐτοὺς ὡς μὴ ὑποδεστέρους τῶν Γάλλων στρατιωτῶν, ἀνωτέρους δὲ κατὰ τὴν καρτερίαν εἰς τὰς παντὸς εἴδους σερήσεις. Ταῦτα πάντα, λέγω, εἶναι πλάσματα φαντασίας, ἀληθῆ δὲ εἶναι τὰ ἐξ ἧς. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἀπελπισία κατέλαθε πάντας· τὸ ἄτακτον εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀπολέσει τὸ γόητρόν του, τὸ τακτικὸν ἦτο ἀνεπαρκὲς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας ὡς ὀλιγάριθμον, ἢ δὲ κυβέρνησις ἐστερεῖτο χρημάτων πρὸς ἐνίσχυσιν τούτου· δὲν εἶχεν οὐδὲ ὀδολὸν τὸ δημόσιον ταμεῖον, διότι οἱ ὀπλαρχηγοὶ διενεμήθησαν τὰς μὴ ἐτι καταληφθείσας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐπαρχίας εἰσπράττοντες πρὸς διατροφὴν τῶν στρατιωτῶν τῶν τοὺς φόρους. Τίς περὶ προτιμήσεως μεταξὺ τῶν δύο πολεμικῶν στοιχείων θὰ ἡδύνατο ν' ἀποφασίσῃ τότε; ὁ λαός, ἢ βουλή, ἢ κυβέρνησις; ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ὀνό-

ματα οὐδεμίαν σημασίαν ἔχοντα, διότι οὐδεμίαν ἰσχὺν εἶχον. Ἐὰν ἰσχυον, ἐὰν ἡ γνώμη των εἰσηκούετο, θὰ προσετίμων βεβαίως τὸ τακτικὸν στοιχεῖον, τοῦλάχιστον χάριν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀτομικῆς ἀσφαλείας. Ὅτε ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἦτο τότε σύγχυσις καὶ ἀναρχία, γελοῖον καὶ τὸ νὰ φαντασθῇ τις ἐκλογὴν καὶ προτίμησιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Εἶχον περᾶναι τὴν διατριβὴν ταύτην ὅτε ἔτυχε ν' ἀναγνώσω μεταξὺ τῶν περιέργων αὐτογράφων ἐγγράφων τῆς συλλογῆς τῆς νύμφης μου τὸ ἐξῆς, μαρτυροῦν τὴν ὑπόληψιν ἣν εἶχεν ὁ Καραϊσκάκης πρὸς τὸ τακτικὸν σῶμα. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ὁ λόγος τῶν Φιλελλήνων θαυμάζεται, καὶ ὅμως ἐπέπρωτο καὶ οὗτος ν' ἀκούσῃ παρ' Ἑλληνοῦ ἱστοριογράφου ἐκφράσεις κακογνώμονας ἀντὶ εὐγνωμόνων διὰ τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος μύχθους του καὶ τὸ ἀφθόνως χυθὲν αἷμά του, διότι ὁ λόγος οὗτος ἀπετέλει μέρος τοῦ τακτικοῦ σώματος, καὶ μετ' αὐτοῦ ἠγωνίσθη πάντοτε. Ἄρα ἐὰν τοῦτο ἔβλαψε τὸν ἀγῶνα, τῆς βλάβης ταύτης συναιτίος ἐγένετο καὶ ὁ λόγος τῶν Φιλελλήνων. Φρονῶ, φίλε μου, ὅτι ὑπερασπισθεὶς τὴν μνημὴν τῶν συναγωνιστῶν μου ἐπλήρωσα ἐνταυτῷ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν μοὶ ἐξέφράσατε ἐπανειλημμένως ἵνα γράψω τινὰ περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι βίου τοῦ Φαβιέρου, διότι ἀμφότερα αἱ ἀφηγήσεις, ἡ περὶ τοῦ τακτικοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ ταυτόχρονος περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ του, εἰσὶν ἀδιαχώριστοι. Ἴδου καὶ ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα ἐπιστολή.

### Σεβαστὴ διοίκησις,

Καὶ χθὲς ἀνεφέρθημεν περὶ τοῦ κινήματός μας καὶ περὶ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν, σήμερον δὲ ἀναφέρομεν ἀγγελίας καλὰς. Χθὲς περὶ τὰ μέσα τῆς νυκτὸς ἐφθάσαμε εἰς χωρίον μικρὸν ὀνόματι Χαϊδᾶρι, κείμενον εἰς πεδιάδα καὶ ἀπέχον μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς Ἀθήνας, καὶ σήμερον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἐπολεμήσαμεν μετὰ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς κατεστρέψαμεν κατὰ κράτος. Ὁ πόλεμος ἐξήρκασεν ὥρας πέντε μετὰ πολλὴν ἐπιμονὴν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τέλος ἐδιώξαμεν τὸν ἐχθρὸν ἕως εἰς τὸν ἐλαιῶνα κατὰ Καμπῆς μετὰ μεγάλην του ζημίαν καὶ κατασχύνην. Οἱ Ἕλληνες ἠνδραγάθησαν καὶ ἔκαμαν καὶ πολλὰ λάφυρα τὸ ἑλληνικὸν τακτικὸν ἔκαμεν εἰς αὐτὴν τὴν μάχην θαυμάσια καὶ πρὸ πάντων ὁ λόγος τῶν φιλελλήνων Γάλλων· οἱ ἄτακτοι Ἕλληνες δὲν ἔμειναν ὀπίσω τῶν τακτικῶν.

Σ. Διοικήσις, ἡ πρώτη αὐτῆς μάχης εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἐλπίζομεν ὅτι ἡ γενναϊότης τῶν Ἑλλήνων καὶ αἱ εὐχαὶ τῆς Διοικήσεως θὰ βοηθήσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὸ ἐξῆς καθὼς καὶ σήμερον. Ἀνάγκη πᾶσα νὰ μᾶς προφθασοῦν τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια χωρὶς ἀναβολὴν καθὼς χθὲς τὰ ἐζητούσαμεν, διότι ἀλλέως δυνατὸν νὰ διαλυθῇ τὸ στρατόπεδον καὶ νὰ χάσομεν τὸν ἀναμφίβολον ὀριάμβον καὶ τὸν παντελῆ ἐξολοθρευμὸν τοῦ Κιουταχῆ νὰ μὴ δεχθῇ ἡ Διοίκησις ν' ἀφήσῃ τοὺς τροπαιοφόρους Ἕλληνας νηστικούς καὶ χωρὶς πολεμοφόδια, διότι ἀμαρτάνει καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸ ἔθνος· ἕως αὔριον ἐλπίζομεν νὰ γράψωμεν εἰς τὴν Διοίκησιν

χαρμονικωτέρας ἀγγελίας, καὶ τὸ βᾶρος τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐστρατείας εἶναι εἰς ἡμᾶς καὶ τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν ἀναγκῶν τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν Διοίκησιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευμένων καὶ πληγωμένων ἐχθρῶν εἶναι μεγάλος, καὶ μετὰ δεύτερον θέλομεν τὸν σημειώσῃ εἰς τὴν Διοίκησιν, διότι τὸ παρὸν ἐγρᾶφον ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην καὶ δὲν ἠξυέρομεν καλῶς σημειοῦνται κάτωθεν καὶ οὐ ὑπὲρ πατρίδος μάρτυρες πληγωθέντες καὶ φονευθέντες.

Σ. Διοικήσις, τροφὰς, τροφὰς, τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ θέλεις εἰδῆ θαυμάσια.

Τὴν 6 Ἀυγούστου περὶ ὧραν ἕκτην τῆς ἡμέρας 1826.

Παρακαλοῦμεν πρὸς τοὺς τοῦτους νὰ μᾶς προφθασῇ καὶ ἕνας χειροῦργος τὸ δηληγορώτερον, διότι αὐτὸς ὅπου ἔχομεν καὶ δὲν ἔφαρκε καὶ δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἱκανός· ἐπύραμεν καὶ τὸν Γιουρούκον μπαϊρακτάρην μετὰ τὴν σημαίαν καὶ τὸ ἄλογόν του.

### Οἱ εὐπειθεῖς Πατριῶται

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ

Ν. ΓΡΙΖΩΤΗΣ

Β. ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ν. ΠΑΝΟΥΡΓΙΑΣ

Μ. ΛΕΚΑΣ

ΣΠ. ΕΥΔΗΣ

Α. ΒΟΚΑΣ

Π. ΦΑΡΜΑΚΗΣ

ΧΡ. ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

ΣΤ. ΣΕΡΦΟΣ

Α. ΛΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ.

Τὴν 6 Ἀυγούστου 1826, ἐν Ναυπλίῳ.

Ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

(Τ. Σ.)

Γ. ΓΛΑΡΑΚΗΣ.

Ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς τὰ ἀνωτέρω ἐπιπέπων ὅτι θέλετε ἀποδεχθῆ τὴν καταχώρησιν ἐν ταῖς στήλαις τοῦ ὑφ' ὑμῶν ἐκδιδομένου περιοδικικοῦ φύλλου ἢ «Ἐστία», ἐν ᾧ κατεχωρίσθησαν καὶ αἱ κατὰ τοῦ τακτικοῦ τῆς ἐπαναστάσεως γνώμαι τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας κυρ. Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου.

Δέχθητε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαίρετου ὑπολήψεώς μου. Γ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ.

### ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

Αὐτοβιογραφία γέροντος Χίου.

Συνήχη· ἰδί σελ. 5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἶχε κρυθῆ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπέλθει τῆς νυκτὸς τὸ σκότος ὅτε, κλείσαντες τὴν ἀποθήκην, ἐξήλθομεν τοῦ Χανίου. Ἡ πύλη ἦτο εἰσέτι ἀνοικτή. Δὲν εἶχομεν οὔτε σάκκον, οὔτε δέμα, οὐδ' ἄλλο τι δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ τοὺς σκοπούς μας. Εἰς τοὺς κόλπους μας μόνον καὶ ἐντὸς τῶν ἐνδυμάτων ἐκρύψαμεν ὅ,τι ἠδυνάμεθα ἀσφαλῶς καὶ κρυφίως νὰ φέρωμεν μετ' ἡμῶν. Οὐδεὶς τῶν γειτόνων ἢ συγκατοίκων ἐγνώριζε τὸ μυστικόν μας. Ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν μοῦ ἐφαίνετο ὡς νὰ τὸ γνωρίζῃ ὁ κόσμος ὅλος· μοῦ ἐφαίνοντο αἱ εἰσέτι ἀνοικταὶ θύραι καὶ τὰ ἐπὶ